

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΟΣΗΛΕΥΤΙΚΗΣ

ΤΕΧΝΗ - ΧΑΡΙΣΜΑ - ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'

Η ΣΧΟΛΗ ΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

Υπό

ΑΓΝΗΣ ΠΑΒΕΪ

Παρακμή τῶν Ἀθηνῶν

Τὸν 5ον αἰῶνα π.Χ. αἱ Ἀθῆναι εὐκόλως διετήρουν τὴν ὑπεροχὴν ὅσον ἀφορᾷ τὰς γνώσεις καὶ τὴν τέχνην εἰς τὴν Ἱατρικὴν, ὅπως καὶ εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς παιδείας· ἀλλὰ ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμον μὲ τὴν Σπάρτην, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀπαρχὴ τῆς καταπτώσεώς της, μία ἐκ τῶν πλείον θανατηφόρων ἐπιδημιῶν εἰς τὴν ἱστορίαν ἐνέσκηψεν εἰς τὰς Ἀθῆνας καὶ τὰ περίχωρά της. Αὐτὸ χρονολογεῖται περὶ τὸ 430 π.Χ., ὅτε ὁ Ἱπποκράτης ἦτο περίπου 30 ἐτῶν, καὶ ἐν τούτοις δὲν φαίνεται νὰ ἐγνώριζέ τι περὶ αὐτῆς, καίτοι ὁ Θεουκιδίδης ἔγραψεν ἐκτενεστάτην περιγραφὴν της, προσβληθεὶς ὁ ἴδιος καὶ ἀναρρώσας κατόπιν. Εἶναι ἱστορικῶς γνωστὴ ὡς «ὁ μέγας λοιμὸς τῶν Ἀθηνῶν» αἱ γνώμαι δίστανται ἐπὶ τοῦ ἂν ἐπρόκειτο περὶ ἄνθρακος, τύφου ἢ κακοήθους ὀστρακιάς. Ὅποιαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ νόσος, ἡ ἐμφάνισις της ἐπέσπευσε τὴν κατάρρευσιν τῶν Ἀθηνῶν ὡς κέντρου τῆς παιδείας κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καὶ μὲ τὴν ἐδραίωσιν τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας αἱ Ἀθῆναι ἀπώλεσαν τὴν ἀνεξαρτησίαν των ὡς κυρίαρχος πόλις.

Θεμελίωσις τῆς Ἀλεξανδρείας

Κατὰ τὴν τετάρτην ἑκατονταετίαν π.Χ. ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών, μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατάκτησιν τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Περσίας, θεμελίωσε τὴν πόλιν τῆς Ἀλεξανδρείας εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐπὶ βραχῦ

χρονικὸν διάστημα ἐβασίλευσεν ὡς Φαραώ, ὁπότε τὸν διεδέχθη εἰς ἐκ τῶν Στρατηγῶν του—Πτολεμαῖος ὁ Α'—ὁ ὁποῖος ἱδρύσει τὴν μεγάλην Σχολὴν τῆς Ἀλεξανδρείας τὸ 331 π.Χ. Ἡ Σχολὴ αὐτὴ ἐγκατεστάθη εἰς μοναστήρια παρὰ τὰ Ἀνάκτορα, καὶ ὑπῆρξε πράγματι τὸ πρῶτον Πανεπιστήμιον τοῦ κόσμου. Ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν Μουσῶν, καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐπωνομάσθη «Μουσεῖον». Ἐγένετο τὸ κέντρον τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, καίτοι εὐρίσκετο εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ ἐξήκει μεγάλη ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς τότε ἐξελισσομένης Ἱατρικῆς. Ἡ Σχολὴ συνεκέντρωνε βιβλιοθήκας, ἐργαστήρια καὶ κλινικάς. Τὸ δροσερὸν καὶ ὀξὺ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνος εἰσεγέρει εἰς τὴν ἐκ παραδόσεως εὐρεῖαν παιδείαν τοῦ Αἰγυπτίου, καὶ ἐνεφάνισε πολλὰ τὰ ὁποῖα ἴσως δὲν εἶχον πραγματικὴν ἀξίαν, κοντὰ εἰς αὐτὰ ὅμως καὶ πλείστας πολυτίμους γνώσεις. Ἡ δυνατότης πνευματικῆς προόδου ἀνεξαρτήτου ἀπὸ τὴν θρησκείαν δὲν εἶχεν ὡς τότε φανερωθῆ. Ἀλλ' ἡ Σχολὴ αὐτὴ ἦτο θρησκευτικὴ μόνον τὴν μορφήν· καίτοι ἡ ἐπιστημονικὴ της ἀκτινοβολία διήρκεσε κατὰ τι περισσότερον ἀπὸ ἓνα αἰῶνα, οἱ φοιτηταὶ καὶ σοφοὶ καθηγηταὶ της ἐξήσχον ἐκτοτε σημαντικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων καὶ ἐπὶ τῶν μαθητῶν των. Ἐδῶ ὁ Εὐκλείδης ἐξήγγειλε τὰς θεωρίας του, ἐδῶ ὁ Ἐρατοσθένης ὑπέλογισε τὸ μέγεθος τῆς γῆς, ἀπέχον περὶ τὰ πενήντα μίλια τοῦ ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων

τοῦ εικοστοῦ αἰῶνος ὑπολογιζομένου, ὁ Ἡρών ἐπενόησε τὴν πρώτην ἀτμομηχανήν, ὁ Ἀρχιμήδης διετύπωσε τὸν νόμον τοῦ ὁποῖον ὅλοι μας ἐδιδάχθημεν κατὰ τὰ σχολικά μας χρόνια συνοδευόμενον ἀπὸ τὸ ὄνομά του, ὁ Ἀπολλώνιος συνέγραψε «Τὰ Κωνικά», καὶ ὁ Ἴππαρχος συνέταξε πραγματεῖαν περὶ ἀστέρων πρὸς ἔλεγχον τῶν ἐπερχομένων μεταστάσεων των. Ὅλα αὐτὰ ἀπετέλουν τὴν θαυμασίαν συλλογὴν τῆς Ἀλεξανδρείας, καὶ ἀπὸ τὴν Ἀλεξανδρινὴν Ἰατρικὴν Σχολὴν ἀνέβλυσαν αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐπιστημονικῆς Ἀνατομίας.

Ἀνατομικαὶ ἔρευναι

Ὁ Ἡρόφιλος καὶ ὁ Ἐρασίστρατος ἦσαν οἱ πρωτεργάται εἰς τὴν Ἀνατομικὴν μέσα εἰς τὸ κέντρον αὐτό. Πιθανὸν νὰ ἤντησαν τὰς ἰατρικὰς των γνώσεις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τὸ ἐκεῖ περιβάλλον νὰ τοὺς ἐνέπνευσε τὴν ἐπιμονὴν νὰ κάμουν τὰς ἐρεῦνας των, αἱ ὁποῖαι κατέληξαν εἰς τὰς ἀνακαλύψεις των. Διότι ὄχι μόνον ἐστερέωσαν τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη συντελεσθῆ εἰς τὴν ἀνατομίαν τοῦ σκελετοῦ, ἀλλὰ ἐξηρένησαν καὶ τὸ νευρικὸν σύστημα, διέκριναν τὰ αἰσθητικὰ καὶ τὰ κινητικὰ νεῦρα, καίτοι ἔκαμαν σύγχυσιν τῶν τελευταίων αὐτῶν μὲ τοὺς τένοντας.

Ὁ Ἡρόφιλος περιέγραψε τὴν τετάρτην κοιλότητα τοῦ ἐγκεφάλου, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα εἰδικὰ συστήματα τοῦ σώματος. Ἀνεγνώρισε τὸν ἐγκέφαλον ὡς τὸ κέντρον τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ τὴν ἔδραν τῆς σκέψεως. Ἀπέδιδε μεγάλην σημασίαν εἰς τὴν σφυγμομέτρησιν καὶ ἐσημείωσε τὰς ἀλλοιώσεις ἀπὸ ἀπόψεως ποιότητος καὶ ρυθμοῦ.

Ὁ Ἐρασίστρατος διεπίστωσεν ὅτι τὸ κάθε ὄργανον ἔχει τριπλοὺν σύστημα αἱμοφόρου ἀγγείων—ἀρτηρίαι, μῦες καὶ νεύρα—ἀλλὰ ἐνόμιζεν ὅτι μόρια τινα ἐξ αὐτῶν ἐφήπτοντο καὶ ἐσχημάτιζον τοὺς ἰστούς. Ἐθεώρει ὅτι κύριον αἷτιον κακοδιαθεσίας ἦτο τὸ πλεονάζον αἷμα, καὶ συνεπῶς ἀφαίμαξις αἵματος κατέστη συνήθης θεραπεία, καίτοι οὔτε ὁ ἴδιος οὔτε ὁ Ἡρόφιλος ἦσαν ὀπαδοὶ αὐτῆς. Ἐθεώρουν ὅτι καθαρκτικὰ καὶ ἐμετικὰ εἶχον τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα

μὲ τὴν φλεβοτομήν, ὅτι αἱ θεραπείαι αὐταὶ ἠλάττωναν τὴν πίεσιν τοῦ αἵματος. Διέγραφον νηστεῖαν καὶ ἐγκράτειαν μαζὶ μὲ ἐλαφρὰ καθαρκτικά, κριθαρόνερον καὶ ἀτμόλουτρα.

Τὰ ὅσα ἔχουν μεταδοθῆ περὶ Ἡροφίλου—τοῦ μεγαλυτέρου τῶν Ἀλεξανδρινῶν ἀνατόμων—εἶναι τρομακτικὰ ἀπὸ ἀπόψεως ἀγρίας καὶ ἀπανθρώπου σκληρότητός του χάριν πλουτισμοῦ γνώσεων. Θυρεῖται ὅτι ἠγόραζε δούλους εἰς τὴν ἀγοράν καὶ προέβαινεν εἰς ἀνατομικὰς ἐρεῦνας ἐπὶ ζώντων εἰς τὰ ἐργαστήριά του καὶ ὅτι ἐξετέλει ἐπίσης ἀνατομικὰς ἐπεμβάσεις ἐπὶ καταδίκων ἐγκληματιῶν. Δὲν εἶναι συνεπῶς παράδοξον ὅτι ἡ μελέτη τῆς Ἀνατομίας εἶχεν ἀντιπάλους μεταξὺ ἐρευνητῶν ἄλλων κλάδων τῆς Ἰατρικῆς, οἵτινες ἠσχολοῦντο μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς φύσεως καὶ τῆς χρησιμοποίησεως φαρμάκων.

Ὁ Ἐρασίστρατος παρεπονεῖτο λέγων ὅτι ἐλάχιστοι ἰατροὶ τῆς ἐποχῆς του ἐνδιεφέροντο διὰ τὴν ὑγιεινὴν, καὶ ἔγραψε ἰατρικὴν ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ διὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι σκοπὸς τῆς ὑγιεινῆς εἶναι νὰ ὑποκαταστήσῃ τὴν προληπτικὴν θεραπείαν, καὶ ὅτι ἡ ὑγεία ἐξαρτᾶται ἀπὸ ἀκολουθουμένην ἰσορροπίαν καὶ σταθερότητα ἐφαρμοζομένου συστήματος.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια, τὸ μεγάλο κέντρον τῆς προχριστιανικῆς παιδείας

Ἡ ἀνάμειξις τῶν πολιτισμῶν ἦτις συνετελεῖτο κατὰ τὴν πτολεμαϊκὴν περίοδον ἔχει σημασίαν εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτὴν, δεδομένου ὅτι σχηματίζει τὸν ἐνωτικὸν κρίκον μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ αἰγυπτιακοῦ καὶ τῶν νεοευρωπαϊκῶν πολιτισμῶν. Ὅλη ἡ παιδεία τοῦ γνωστοῦ τότε κόσμου εὔρε τὸ κέντρον τῆς εἰς τὴν Ἀλεξανδρείαν· καὶ κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα π.Χ. ἡ ἰατρικὴ τῆς εἰσηχθῆ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Συρίαν, ἀφ' ἐνός, καὶ τὴν Ἀραβίαν, ἀφ' ἐτέρου. Ἦτο ἐπίσης καὶ τὸ σπουδαιότερον κέντρον ἐμπορίου τοῦ κόσμου κατὰ τοὺς τέσσαρας πρὸ Χριστοῦ αἰῶνας. Ἐκεῖτο ἐπὶ λωρίδος γῆς ἐπιπέδου καὶ ἀμμώδους, ἡ ὁποία ἐχώριζε τὴν λίμνην Μαρεώτιδα ἀπὸ τὴν Μεσόγειον. Ἐπὶ τῆς μιᾶς

πλευρᾶς ἦτο ὁ λιμὴν τῆς λίμνης, συνδεδεμένος μὲ τὸν Νεῖλον, καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης ἦσαν δύο λιμένες προφυλαγμένοι ἀπὸ τὴν ἀνοικτὴν θάλασσαν ὑπὸ τῆς μακρᾶς καὶ στενῆς νήσου Φάρου, θαυμασίας τοποθεσίας διὰ τὸ ἐμπόριον. Ἡ μεγάλη Βιβλιοθήκη τῆς Ἀλεξανδρείας ἀπετέλει τὸ θαῦμα τοῦ κόσμου ὅλου. Ἄν κάποιος ξένος ἔφερνε ἕνα ἄγνωστον βιβλίον εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὑπεχρεοῦτο νὰ τὸ παραδώσῃ πρὸς ἀντιγραφὴν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην· ἦτο ἐπὶ τούτῳ μονίμως διωρισμένος μέγας ἀριθμὸς ἀντιγραφέων, καὶ ἡ Βιβλιοθήκη εἶχε γίνεи ἐγκυκλοπαιδική.

Ἀλεξανδρινοὶ διανοοῦμενοι μετέφρασαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην χάριν τῶν Ἀλεξανδρινῶν Ἑβραίων κατὰ τὸν τρίτον αἰῶνα π.Χ. Τὰ ἐξήκοντα χειρόγραφα τῆς Ἱπποκρατείου Συλλογῆς συνεκentrώθησαν καὶ ἐξεδόθησαν ὑπὸ Ἀλεξανδρινῶν λογίων τῇ αἰτήσῃ τοῦ βασιλεύοντος τότε Πτολεμαίου. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Κέλσου, τὸν πρῶτον αἰῶνα π.Χ.—χρονικὸν διάστημα 400 περίπου ἐτῶν—δὲν ἀνευρίσκονται νέα ἱστορικὰ ἔργα. Συνεπῶς, αἱ μόναι πληροφορίαι τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς ποὺ κατέχουμεν εἶναι τὰ ὅσα ἠμποροῦμεν νὰ συλλέξωμεν ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τοῦ Κέλσου καὶ τῶν διαδόχων του Ὅρειβασίου καὶ Παύλου τοῦ Αἰγινήτου.

Λέγουσιν ὅτι ἡ Βιβλιοθήκη περιεῖχε 700 χιλιάδας κυλίνδρους χειρογράφων, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἔχουν ἀπολεσθῆ, καὶ παραμένει ἄγνωστον τὸ τί ἀπέγιναν. Ἀμέλεια, ἀλλεπάλληλοι θρησκευτικαὶ συγκρούσεις καὶ πολεμικαὶ ταραχαί, ὅλα αὐτά, βέβαια, θὰ συνετέλεσαν εἰς τὴν καταστροφὴν των. Κατόπιν τῆς ἀποτεφρώσεως τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, θρυλεῖται ὅτι ὁ Μᾶρκος Ἀντώνιος ἔδωκεν εἰς τὴν Κλεοπάτραν 200 χιλιάδας κυλίνδρους διὰ τὴν μεγάλην Σχολὴν τῆς Περγᾶμου εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ἥτις συνηγωνίζετο τὴν Ἀλεξανδρινὴν Σχολὴν καὶ ἡ ὁποία τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο τὸ καταφύγιον τῶν καταπιπτόντων πολιτισμῶν τῆς Μεσογείου. Καὶ κάτω ἀπὸ τοὺς ἡγέτας των, ἡ ἑλληνικὴ τέχνη καὶ παιδεία ἤνθησαν ἐκ νέου ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα.

Ἐξασθένεισις τῆς ἀλεξανδρινῆς ἰσχύος

Ὁ ζῆλος πρὸς σπουδὰς εἰς τὴν Ἱατρικὴν ἠλαττώθη καὶ ἔφθασεν εἰς σημεῖον στασιμότητος πολὺ πρὶν ἀρχίσουν αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι νὰ φθίνουν. Μὲ τὴν ἀπορρόφῃσιν τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν Ἀυτοκρατορίαν περὶ τὸ 30 π.Χ. ἐφαίνετο νὰ εἴχεν εἰσχωρήσει εἰς ὅλας τὰς σπουδὰς πενιχρότης δημιουργικοῦ πνεύματος. Καίτοι ἡ ὑπαρξίς τῆς Ἀλεξανδρινῆς Σχολῆς παρατάθη ἀκόμη ἐπὶ τινὰς ἑκατονταετίας, ἦτο πνευματικῶς παρὰ πολὺ ὑποτελής εἰς τὴν Ρώμην διὰ νὰ ἠμπορῇ νὰ ἐξασκῆ οἰκονομικῶς ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου. Ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Γαλῆνου κατὰ τὸν δεῦτερον αἰῶνα π.Χ. μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Βεσαλίου τὸν δέκατον ἕκτον αἰῶνα, κάθη προόδος ἀνεκόπη καὶ ἡ χαλάρωσις τῆς πνευματικῆς ὁρμῆς, ἡ ὁποία ἀνεφάνη μὲ τὴν ἐδραΐωσιν τῆς Ρωμαϊκῆς Ἀυτοκρατορίας, ὡς καὶ ἡ ἐξάπλωσις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὠδήγησεν πρὸς τὴν ἀναβίωσιν τῆς διὰ θαυμάτων θεραπευτικῆς. Αὕτη ταχέως ἐπανέκτησε δύναμιν καὶ δυναμικότητα, καὶ ὁ συνδυασμὸς θεραπειᾶς διὰ τῆς πίστεως καὶ τοῦ μυστικισμοῦ ἐπέφερε σοβαρὰν ἀποσύνθεσιν τοῦ ὀρθοῦ ἔργου. Μὲ τὸν τέταρτον αἰῶνα μ.Χ. ἡ μεγάλη Βιβλιοθήκη εἶχεν ἐντελῶς ἐξαφανισθῆ καὶ ἡ Ἀλεξανδρεία τελικῶς ἐλεηλατήθη ἀπὸ τοὺς Ἀραβας ὑπὸ τὸν Καλίφην Ὁμάρ-μπέν Χατάν τὸ 640 μ.Χ. Κατὰ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς προηγούμενης ἑκατονταετίας ὁ Ἰουστινιανὸς εἶχε κλείσει τὴν Σχολὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ περὶ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἡ Ἀλεξανδρινὴ Σχολὴ ἔπαυσε νὰ ἀρχοῦσα, ὁ Λέων ὁ Ἰσαυρος—σφετεριστὴς αὐτοκράτωρ—ἐκλείσει τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸ Βυζάντιον, ὀλοκληρώσας σὺν τὸν στραγαλισμὸν τῆς Εὐρώπης. Τότε ἡ θεραπεία τῶν νόσων ἐπέρασε καὶ πάλιν εἰς τὰ χέρια ψευδοιατρῶν καὶ ἱερέων-ιατρῶν, ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι ἐχρησιμοποιοῦν κυρίως τὴν μαγείαν, οἱ δὲ δεῦτεροι περιεφρόνουσιν τὴν βοήθειαν τῆς ἐπιστήμης καὶ ἐστηρίζοντο ἐπὶ τῆς πίστεως πρὸς ἐξαφανισμὸν τῶν ἀσθενειῶν καὶ τοῦ θανάτου ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.